

System výučby s uzavretým cyklom a rozvoj osobnosti žiaka

Michal Blaško

Abstract: Democritos' and Platon's tradition in European education was influencing the evolution of educative processes in Slovakia. In the present reformative period of finding humanization accesses in the school it interferes into conceptions of people's education. In the background of these two accesses to the education was extended the alternative system of teaching – the System of the Closed Cycle – as pedagogic-psychological school a product of Košice.

Kľúčové slová: demokritovská a platónska tradícia poznávania, behaviorálny a humanistický kurikulárny prístup k rozvoju osobnosti žiaka, Zelinova koncepcia tvorivo-humanistickej výučby, systém výučby s uzavretým cyklom

Ako sa bude o žiakovi premýšľať, tak bude výučba prebiehať.

Najpraktickejšou vecou na svete je dobrá teória.

Učiteľ má byť aktívnym účastníkom tvorby teórií v podmienkach školy.

Európske poznávanie má dve tradície – demokritovskú a platónsku.

Demokritovská tradícia je orientovaná na poznávanie vecí, poznávanie vopred daných zákonitostí prírody, zjavnej skutočnosti. Utvára človeka pre potreby vysvetľovania sveta. Táto línia sprostredkováva učenie cez tréning, osvojovanie si zručností na ovládanie sveta.

Platónska tradícia súvisí so sebautváraním človeka, pretváraním seba samého, objavujúca silu sebautvárania. Myslením sa má človek dopracovať bližšie k ideám a jasnejšie ich vnímať. Táto línia predstavuje skúsenostné učenie k rozvíjaniu seba.

Obidva prúdy sú užitočné, hoci v dejinách demokritovská línia mala prevahu, zdôrazňovala faktické informácie, čo ovplyvnilo aj školstvo (Hvozdiák, 2001, s. 9).

Jednostranná kognitivita vo výučbe javí príbuznosť s prvou tradíciou, nonkognitivita skôr s druhou tradíciou. Aj v súčasnom reformnom období hľadania humanizačných prístupov v škole zasahujú tieto tradície do koncepcií výchovy človeka.

Kurikulárne prístupy k výučbe možno v podstate tiež rozdeliť na dve smerovania:

A) Kurikulum orientované na osvojovanie učebnej látky žiakom

Zdôrazňuje sa behaviorálny prístup, ktorý umožňuje opísať činnosť, správanie bez toho, aby sme sa zaujímali o to, čo sa deje vo vnútri ľudského tela. Cieľom výchovy je usporiadať vhodné prostredie, jeho podnety, aby sa docielila vhodná zmena správania. Prostredie modeluje správanie organizmu cez posilnenia a cez tresty. Behaviorizmus chápe školu ako prostredie, ktoré je potrebné technologicky usporiadať tak, aby produkovalo kladné podnety. Behaviorálna koncepcia si kládla za cieľ čo najviac racionalizovať vzťah učiteľ–žiak, aby sa maximalizoval čas samotného učenia sa, osvojovania si učebnej látky (Hvozdič, 2001, s. 25).

Učebný proces je pochopený ako tréning. Pri riadení výučby v takejto koncepcii ide viac o cvičenie poslušnosti ako o rozvoj osobnosti žiaka. Nedoceňovali sa všetky účinky učenia na osobnosť, iba tie, ktoré súviseli so správaním. Je to charakteristické pre systém tradičného vyučovania.

B) Kurikulum s dôrazom na psychické procesy osobnosti žiaka (humanistický prístup)

V humanistickom školstve má podporu kurikulum, zamerané na rozvoj psychických procesov človeka. Zdôrazňuje rozvíjanie skrytých, potencionálnych síl osobnosti. Aby k tomu došlo, musí najprv dôjsť k uvoľneniu spontaneity, autenticity a tvorivosti osobnosti. Oproti reaktívnym modelom psychiky humanistická psychológia stavia sebaaktualizáciu organizmu, jeho sebaukutočňovanie.

Presúva sa dôraz z výsledkov učenia na samotný proces učenia. Zdôrazňuje sa zodpovednosť žiaka za seba. Učenie s dôverou vo vlastnú skúsenosť je prioritou z hľadiska sebarozvoja a možnosti sebaaktualizácie osobnosti. Ide o vnútorné učenie, ktoré pomáha odkrývať vnútorný potenciál človeka. Oproti tomu vonkajšie učenie je determinované iba rámcami učebnej látky, jej cieľmi.

Tradičná pedagogika zdôrazňuje socializáciu a skultúrnenie človeka, humanná pedagogika a jej časť personalológia zdôrazňuje personalizáciu osobnosti, individualizáciu, jedinečnosť každého človeka. Humanistická orientácia oponuje behavioristickej orientácii v niektorých charakteristických prvkoch (Švec, Š., 1994, s. 32). Uprednostňuje

- intrinzívnosť motivácie (vnútorných potrieb, záujmov, cieľov) pred extrenzívnosťou popudov (zadaných zvonka),
- osobnostné kvality pred znalosťou predmetových informácií,
- kultúru medziosobných vzťahov pred kultúrou výkonu,
- porozumeniu zmyslu stretnutí človeka s človekom pred kvantitatívnym opisom materiálnych vecí,

- svojrázny vlastný štýl a reflexiu pred napodobovaním cudzích vzorov a drilom „osvedčených“ techník,
- voľnú improvizáciu pred pripravenou algoritmizáciou,
- kreativitu pred reaktivitou.

Uvedomenie si rozdielnych aspektov učenia, ktoré vytvárajú jednotu, možno považovať za príspevok k aktuálne formulovaným požiadavkám na celistvý osobnostný rozvoj.

Humanizácia výučby je proces zmien života školy, ktorého zdrojom je osobnostný prístup k dieťaťu a prejavuje sa v dimenzii

- a) cieľov výučby – v úprave nového smerovania výchovy a vzdelávania,
- b) princípov výučby – v úprave vzťahov, postojov učiteľov k žiakom,
- c) podmienok výučby – v úprave predovšetkým podmienok školy – personálnych, sociálnych, organizačných, časových, materiálnych a finančných,
- d) prostriedkov výučby – v úprave obsahu výučby, zodpovedajúcemu novým cieľom a podmienkam výučby, v úprave procesu výučby, metód a foriem výučby, využívania materiálnych prostriedkov,
- e) riadenia výučby – v úprave štýlu a kvality riadenia rozvoja a sebarozvoja osobnosti žiaka na výučbe v prospech jeho celistvého rozvoja.

Interiorizácia výchovno-vzdelávacieho pôsobenia má prebiehať takým osvojovaním poznatkov a skúseností subjektom, keď subjekt premieňa niečo pre seba a pridáva k tomu, čo existovalo iba o sebe aj niečo zo seba. Takto vzniká autentický zážitok, vnútorná kvalita.

Model koncepcie tvorivo-humanistickej výchovy (THV) M. Zelinu (Zelina, 2000, s. 134–147) ako integrálny model ľudského fungovania predstavuje syntézu dimenzie tvorivosti a humanizmu. Tvorivosť tu predstavuje kognitívnu dimenziu rozvoja osobnosti (demokritovskú líniu), kým humanizmus zasa nonkognitívnu dimenziu tohto rozvoja (platónsku líniu) – (Hvozdič, 2001, s. 27). Dominantné v edukačnej činnosti v koncepcii THV nie je zamestnať žiakov činnosťami, ale pomocou činností, úloh cielene a profesionálne rozvíjať psychické funkcie a procesy žiaka.

Humanizačné a demokratizačné aspekty pri sebaautváraní celistvej osobnosti žiakov stratégiou vyváženého rozvoja kognitívnych a nonkognitívnych funkcií rešpektuje aj **systém výučby s uzavretým cyklom**. Na rozvoji osobnosti žiaka v tomto alternatívnom systéme výučby, ktorý vznikol ako produkt **košickej pedagogicko-psychologickej školy**, sa podieľa

- koncepcia rozvíjania osobnosti žiaka prostredníctvom procesov motivácie a regulácie podľa prof. J. Hvozdiča (Hvozdič, J., 1994) – zakladateľa košickej pedagogicko-psychologickej školy,

- teória makroštrukturálneho programovaného vyučovania dr. A. Dribňáka a jeho spolupracovníkov (Dribňák a Klindová, 1986),
- model koncepcie tvorivo-humanistickej výchovy prof. M. Zelinu,
- meranie a monitorovanie procesu výučby podľa prof. I. Tureka (Turek, 1993),
- systém komplexného riadenia kvality výučby doc. A. Alberta (Albert, 2001).

V tvorivo-humanistickej koncepcii rozvoja osobnosti je všeobecným cieľom výučby umožniť človeku stať sa plnohodnotnou osobnosťou – autentickou, harmonicky rozvinutou, s potrebnou mierou všestrannosti, ktorá sa slobodne a zodpovedne seberealizuje v tvorivej aktivite. Cieľom výchovy a vzdelávania je **naučiť človeka žiť jeho vlastný život**. Rozvinúť jeho vnútorné dispozície, bytostné sily tak, aby ako plnohodnotná osobnosť naplnil v spoločnosti zmysel svojho života (Kosová, B., 1993, s. 246).

Okrem základných hodnôt života, ktorými sú **dobro, krása a pravda**, človek plnohodnotným prežívaním vlastnej aktivity v prírode a spoločnosti a svojho vnútorného sveta nachádza ďalšie životné hodnoty, akými sú šťastie, láska, múdrosť, čestnosť, spravodlivosť, priateľstvo, spokojnosť, mier, sloboda, zdravie, práca, vzdelanie.

Všeobecné ciele výučby tvoria charakteristiky plnohodnotnej osobnosti (tvorivosť, všestrannosť a harmónia, sloboda a zodpovednosť, autenticita) a psychické funkcie osobnosti (kognitívizácia, emocionalizácia, motivácia a aktivizácia, socializácia a komunikácia, axiologizácia a autoregulácia, kreatívizácia).

Najvšeobecnejšie požiadavky na priebeh výučby, orientáciu na rozvoj osobnosti žiaka vo výučbe, zdôrazňujú **princípy výučby**. V systéme výučby s uzavretým cyklom je to princíp jedinečnosti osobnosti žiaka, princíp sebarozvoja osobnosti, princíp komplexného rozvoja osobnosti, princíp priority postojov a schopností a princíp osobného prežívania vo výučbe.

Špecifické ciele výučby sú konkretizované všeobecné ciele. Špecifické ciele výučby (kognitívne, psychomotorické, sociálnoafektívne) tvoria vedomosti, zručnosti a návyky, schopnosti a záujmy, postoje a vlastnosti osobnosti, vlastné ego osobnosti žiaka.

Proces rozvoja osobnosti žiaka ovplyvňujú **podmienky výučby** – zdroje, predstavujúce vstupný stav výučby. Sú **vnútorné** (stav vývinu žiaka, dispozície mozgu, učebný štýl žiaka, rozvinuté druhy jeho inteligencie) a **vonkajšie** (podmienky školy a mimoškolské podmienky žiaka).

Medzi podmienky školy patria podmienky personálne (stav kompetencie učiteľov, riaditeľstva), sociálne (klíma triedy, školy), ďalej organizačné, časové, materiálne a finančné.

Rozvíjanie kognitívnych a nonkognitívnych funkcií osobnosti, aktivizovanie neustáleho rastu plnohodnotnej osobnosti žiaka vo výučbe sa uskutočňuje **prostriedkami výučby**, ktorými sú obsah výučby, metódy a formy a materiálne prostriedky výučby.

Základné **hodnoty života – dobro, krása a pravda** – sa prejavujú aj v prostriedkoch výučby. Dobro je metóda, krása forma a pravda je obsah výučby.

Obsah výučby tvorí päť prvkov. Sú to poznatky o vonkajšom svete, skúsenosti z realizácie spôsobov činnosti, skúsenosti z tvorivej činnosti, sociálnoafektívne skúsenosti, poznatky a skúsenosti z vlastného organizmu. Obsahom výučby je

- odovzdávanie kultúry spoločnosti mládeži, aby ju uchovávala a naďalej rozvíjala,
- sebarozvoj osobností žiakov.

Okrem hodnôt založených sociálnou kultúrou sú hodnoty, ktoré sú výsledkom „múdrosti organizmu“ – kultúra vlastného ega. Žiaka treba nasmerovať, aby poznal, že okrem **vonkajšieho sveta** existuje ešte jeho **svet vnútorný**. Štruktúra obsahu kultúry spoločnosti a vlastného ega má byť v súlade so štruktúrou plnohodnotnej osobnosti a štruktúrou obsahu výučby.

V systéme výučby prebieha **cyklus rozvoja a sebarozvoja** osobnosti žiaka, ktorý je podriadený cieľom výučby a princípom výučby. Aktuálny (vstupný) stav osobnosti žiaka je prostredníctvom obsahu výučby, metód a foriem, materiálnych prostriedkov rozvíjaný do výstupného stavu – určeného špecifickými cieľmi výučby. Dosiadnutý výstupný stav je potom súčasťou vstupného stavu, zdrojom aktivity pre nový cyklus rozvoja a sebarozvoja osobnosti žiaka vo výučbe.

Rozvoj a sebarozvoj osobnosti žiaka je usmerňovaný v **cykle riadenia a sebariadenia**, ktorý tiež podlieha všeobecným cieľom a princípom výučby. Tento cyklus pozostáva z etáp: plánovanie, rozhodovanie, organizovanie, vedenie, kontrolovanie, diagnostikovanie, hodnotenie.

Okrem dosahovaných vedomostí, zručností a schopností žiakov sa v systéme s uzavretým cyklom pravidelne monitoruje tiež stav sociálnej klímy, ktorý sa vyhodnocuje aj dotazníkmi (napr. C. E. S.). Permanentné skvalitňovanie procesu výučby smeruje k dosiahnutiu sebariadenia v učení sa žiaka a sebarozvoju jeho osobnosti.

Kvalita výučby je charakterizovaná jej dokonalosťou, hodnotnosťou, užitočnosťou, naplnením požiadaviek a očakávaní – teda spokojnosťou – žiakov, rodičov a štátu. Zárukou kvalitného vzdelania je realizácia vzájomného prepojenia medzi prvkami koncepcie výučby.

Teória systému výučby s uzavretým cyklom a jej aplikácia v školskej praxi

je kompatibilná s požiadavkami Národného programu výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike (projekt Milénium) na zabezpečenie transformácie školského pôsobenia na osobnosti žiakov.

Literatura

- ALBERT, A. *Manažérstvo kvality v škole*. Košice: KIP Technickej univerzity, 2001. ISBN 80-7099-666-8.
- BLAŠKO, M. *Systém výučby s uzavretým cyklom v koncepcii tvorivo-humanistického rozvoja osobnosti*. Košice: KIP Technickej univerzity, 2004. ISBN 80-8073-131-4.
- DRIBŇÁK, A., KLINDOVÁ, V. Niektoré výsledky z výskumu makroštrukturálneho programovaného vyučovania fyziky na gymnáziu. *Jednotná škola*, 38, č. 3.
- HVOZDÍK, J. *Motivácia a regulácia v osobnosti žiaka*. Prešov: FF UPJŠ, 1994. ISBN 80-08-00376-6.
- HVOZDÍK, S. *Psychologické pohľady na edukáciu a postmodernizmus*. Prešov: FF PU, 2001. ISBN 80-8068-072-8.
- KOSOVÁ, B. Zmysel života a ciele výchovy. *Pedagogická revue*, 1993, roč. 45, č. 5–6.
- ŠVEC, Š. Humanistická didaktika a školovanie. In KHUN, P., a kol. *Humanizácia výchovy a vzdelávania*. Bratislava: ŠPÚ, 1994. ISBN 80-85756-12-9.
- TUREK, I., BLAŠKO, M., KRAJŇÁK, M. *Efektívnosť systému vyučovania s uzavretým cyklom. Správa z výskumu*. Prešov: Metodické centrum, 1993.
- ZELINA, M. *Alternatívne školstvo*. Bratislava: Iris, 2000. ISBN 80-88778-98-0.

BLAŠKO, M. Systém výučby s uzavretým cyklom a rozvoj osobnosti žiaka. *Pedagogická orientace* 2004, č. 4, s. 25–30. ISSN 1211-4669.

Adresa autora: RNDr. Michal Blaško, PhD., Katedra inžinierskej pedagogiky Technickej univerzity v Košiciach, michal.blasko@post.sk